

MIROSLAV KURELAC
Zagreb

PETAR ZRINSKI I FRAN KRSTO FRANKOPAN U OKVIRU
EUROPSKIH ZBIVANJA SVOG VREMENA

*PETAR ZRINSKI AND FRAN KRSTO FRANKOPAN IN THE FRAMEVORK OF
EUROPEAN EVENTS*

The text shows the place of Petar Zrinski and Fran Krsto Frankopan within European events of the sixteenth and the seventeenth centuries.

Politička konstelacija hrvatskih zemalja 16. i 17. stoljeća bila je izvanredno teška i složena. Osim turske opasnosti i njenih konkretnih izražaja u obliku permanentnog tzv. "malog rata", jačala je apsolutistička vladavina Habsburgovaca zacrtana još od cara Maksimilijana, ostvarujući se postepeno, ali i sve sigurnije, kršenjem krunidbenih zavjernica, da bi za cara Leopolda I. postigla i teoretsku afirmaciju i praktičnu primjenu, isprva u Češkoj (1620.), a kasnije i u Hrvatskoj i Ugarskoj. Istovremeno u primorskoj Hrvatskoj, u Dalmaciji, Venecija je sve više jačala svoje pozicije, a sistem apsolutističkog i centralističkog upravljanja osjećao se, i sistematski ostvarivao, u mletačkoj upravi, u kršenju gradskih, statutima garantiranih, slobodina.

Treba imati na umu da je nakon više od stotinu godina ratovanja i osvajanja hrvatskog teritorija po spomenutim stranim silama (pri čemu je odlučnu ulogu igrala permanentna turska ofenziva), nastupila sredinom 17. stoljeća, nakon mira na ušću Žitve 1606. godine a napose nakon Westfalskog mira 1648. godine, stagnacija. Unutarnje prilike u svakoj od navedenih antagonističkih sila i međunarodni odnosi snaga bili su razlog da se zastalo na stečenim vojnostrateškim pozicijama. Moglo bi se reći da zapravo nijedna od antagonističkih sila nije željela ratni sukob većih razmjera. Zaoštrevanja su se javljala tek kad bi se pojavio neki fenomen koji bi ukazivao na mogućnost promjene mirnog stanja, promjene koja bi donijela koristi samo jednoj od spomenutih država. Nastala je, dakle, ravnoteža sila i prividan mir. Međutim, ostala su, naročito na području Hrvatske, i dalje svakodnevna ratovanja, tzv. akindijske pljačkaške provale u teritorije s jedne i druge strane granicâ, prolijevanje krvi, lov na ljude, odvođenje u ropstvo, osвете, paleži i stalna nesigurnost koja je prijetila da granične krajeve učini pustinjom, a svaki gospodarski život otežanim i gotovo bez perspektive.¹

Dok su velike sile – Austrija, Francuska, Venecija, Turska – imale u toj igri, u tom političko-strateškom statusu mirovanja, svojih računa i taktiziranja, “za hrvatski narod ništa nije bilo teže, ništa sudbonosnije od te dugotrajne stabilizacije koja je u nedogledno vrijeme učvršćivala njegovu dugotrajnu raskomadnost na čak četiri države!” “Nemogućnost da se stvori zajedničko središte, zaboravljanje starih državnih predaja, u mnogim krajevima navikavanja na tuđe običaje i na pokrajinska, strana, tuđinska ili neodređena opća imena...nejednakosti u društvenom ustrojstvu i u stupnju kulturâ pojedinih krajeva, sve je to imalo dalekosežne posljedice.”²

Osim zaostalosti krajeva pod Turcima i sve većeg nereda u njima, dugotrajna mletačka vladavina, koja je imala pred sobom samo svoje najneposrednije interese, rezultirala je određenom gospodarskom stagnacijom i upravo bijednim stanjem primorskih gradova i otoka, što od odijeljenosti od zaleđa, od uže Hrvatske, što zbog kolonijalne politike od strane Venecije. Prisutnost soldateske na tlu uže Hrvatske i Slavonije, kao i podvrgnuće Vojne krajine isključivo pod cara i njegove generale, uz samovolju i haraćenje plaćeničkih trupa i stranog oficirskog kadra, imalo je teške, gotovo katastrofalne posljedice.

Jedini slobodni komadić hrvatskog teritorija bio je tada Dubrovnik, koji je istina skupo plaćao Turcima svoju slobodu, ali je po svom kulturnom procvatu i ekonomskim uspjesima, te zadivljujućim diplomatskim vezama iz prethodnog razdoblja, ostao svjetionik na hrvatskom jugu. Pa ipak, i Dubrovnik je tražio čvršći oslon na evropske sile, naročito poslije potresa 1667. g., da bi se odupro presizanjima Venecije i Turske. Taj oslon ponajviše se svodio na traženje pomoći, kako bi se platio harač, te da se Republika naoruža radi otpora venecijanskom pritisku.³

Uzevši u cjelini, Hrvatska je osjećala sve negativne posljedice postojećeg stanja koje je sustavno slabilo njenu gospodarsku, vojnu i političku samostalnost, stanja koje je zbog apsolutističkih tendencija u porastu pripremalo agoniju njene državnosti.

U tom času stagnacije jedno je bilo jasno i onima koji su na sebi proživljavali sve posljedice turske blizine, kao i onima koji su izdaleka, iz evropskih pozicija, procjenjivali politička i ratna zbivanja. Turska snaga počela je slabiti! Osmanlijski imperij pokazivao je prve znakove ozbiljne dekadanse! Dakako da su Hrvati, i uopće južni Slaveni, osjetili taj trenutak, te je počelo grozničavo traženje putova da se zbaci osmanlijski jaram, taj najosnovniji uzrok svih nevolja i političkih, i ekonomskih, i nacionalnih; ovaj uzrok koji ih je gonio u pogubne zamke Habsburga, Mletaka i Turaka. U tom trenutku pojavljuju se Zrinski, kao nosioci pokreta, kao zavjerenici oslobođenja, ne samo vlastitih teritorija i Hrvatske u cjelini već i same kršćanske Europe. Oglasila se tada “Trublja slovinska” Dubrovčanina Vladislava Menčetića najavljujući novo stanje i pojavu Zrinskih:

“Vidim smrtnom u bljedilu
turski mjesec gdje zapada,
zauvijek stati u tamnilu
i ne isteći već nikada.
ZRINSKO SUNCE njega tjera,
u istoku da pogine,
da utopi š njim nevjera
crna mora sred pučine.”⁴

Povjesničar, trogiranin Ivan Lučić-Lucius, autor djela “De Regno Dalmatiae et Croatiae” – “O kraljevstvu Dalmacije i Hrvatske”, Amsterdam 1666, – inače prijatelj Petra

Zrinskog, pisao je tada u predviđenom uvodu svoga djela sljedeće: “U ovo naše doba u Dalmaciji je izbio turski rat, u kojem je protiv ljudskog očekivanja izvršeno mnogo izuzetnih djela. Ocijene li se ona točno, nisu toliko neznatna da se iz njih ne bi mogao razabrati put kojim bi se moglo slomiti Osmanlijsko carstvo, dosad strašno kršćanskom imenu. Kad bi se po milosrdnoj naklonosti Svevišnjega nastojanjima Hrvata pridružile ujedinjene snage kršćana, i kad bi ostali Slaveni, koji žude zbaciti turski jaram, nastavili što su Hrvati započeli, muhamedansko bi se praznovjerje moglo izagnati iz Europe.”⁵ Lučić je ovdje prije svega imao u vidu tzv. Kandijski, tursko-mletački rat, koji je u Dalmaciji trajao od 1645. do 1669. godine, a u kojem je sudjelovao i Petar Zrinski na strani Venecije, usprkos prigovoru, pa čak i zabrani austrijskog dvora. Imao je u vidu i druge uspješne protuturske vojne operacije Zrinskih (Nikole i Petra), koje su naišle na odjek u Dalmaciji i u svijetu. Lučić je također imao pred očima i diplomatske akcije Zrinskih u smislu angažiranja europskih protuturskih snaga, konkretno u smislu stvaranja europske protuturske koalicije na koju su računali Zrinski s puno razloga.

Poznato je da je Petar Zrinski poduzeo i pomorsku akciju protiv Turaka na Jadranu i da je bio s oduševljenjem dočekan u dalmatinskim gradovima; u samom Dubrovniku očekivali su ga željno, a uputio se također do Perasta i Boke Kotorske, primivši tamo ukrašeni mač kao izraz prijateljstva. Ova demonstracija sile na moru bila je usmjerena protiv turskih pomorskih akcija i težnji da ojačaju na Mediteranu, čemu je vodio i njihov uspjeh u ratu za otok Kretu (Kandiju), te dugotrajni Kandijski rat usmjeren prema Veneciji. Turci su, kao što je poznato, svoju unutarnju krizu rješavali vojnim akcijama i osvajanjima, u čemu su vidjeli i politički preporod i ekonomsku korist. Treba imati u vidu da su Turci, usprkos ozbiljnoj unutarnjoj krizi i upravo radi nje, težili prema svjetskoj dominaciji, i to na kopnu i na moru.⁶

U tom kontekstu svaka defenzivna politika prema Turcima išla je njima u korist. Nužno se je stoga, imperativno, nametao ofenzivni rat protiv Turaka. Tu politiku ofenzivnog rata zastupali su Zrinski i krug njihovih istomišljenika. Austrija, tj. tadanji Habsburgovci, to su sistematski kočili, zabranjujući Zrinskim da ulaze u ozbiljnije okršaje s Osmanlijama, pa i onda kad ovi napadaju i pljačkaju hrvatski teritorij. Nikola Zrinski je pisao o potrebi internacionalne koalicije radi istjerivanja Turaka i konkretno se povezao s “Rajnskim savezom” kojem je na čelu bio knez izbornik grada Mainza Johann Philipp von Schönborn. (1605.–1673.).

Knez izbornik grada Meinza Ivan Filip von Schönborn bio je ključna figura, povezan s francuskim kraljem Lujom XIV., u službenim odnosima s Bečkim dvorom i s papinskim dvorom. Bio je katolik, a uživao je povjerenje protestanata; koncilijantan, bio je pristaša vjerskog mira, održavao je prijateljske veze s Erdeljem, s Ugarskom i Hrvatskom, posebno s Nikolom i Petrom Zrinskim. Njegov predstavnik boravio je u više navrata u Čakovcu po diplomatskom poslu. Savjet “Rajnske lige” založio se naročito 1663. god. za ofenzivni rat protiv Turaka. Objavio je više publikacija u kojima se opisuje i ukazuje na novu tursku ekspanziju i napad na Erdelj, na ofenzivu Turaka pod vodstvom velikog vezira Ahmeda Köprilija koja je zaprijetila i Beču. Beč je naime bila, nakon Carigrada i Budima, sljedeća planirana točka turskih osvajanja. Odgovor na tu opasnost mogla je biti samo akcija “Međunarodne protuturske koalicije”, o kojoj je pisao i na kojoj je radio Zrinski učvršćujući svoje veze s Francuskom, Venecijom, Poljskom, papinstvom, “Rajnskim savezom”, odnosno Ivanom Filipom, ali također prema principima ratovanja koji je iznio Nikola Zrinski u djelu “Afium”, s oslonom na vlastite snage, na svoju redovnu vojsku, na pokretanja nezadovoljnog naroda pod Tur-

cima radi njihova oslobođenja. Prilika da se povede doista uspješan rat protiv Turaka pružila se 1663. g., kad su pobjedničke vojne akcije Zrinskih, i Nikole i Petra, uzbudile i oduševile Europu. Nikola Zrinski dobio je tada naslov "paire" od francuskog kralja i "zlatno runo" od španjolskog kralja Filipa IV. te obilnu vojnu pomoć u trupama, koju je poslala Francuska.⁷

U času uspjeha i pobjede na frontu, što ju je ostvarila kršćanska koalicija, sasvim nenadano, austrijski car Leopold sklopio je tajni, sramotni mir s Turcima 1664. g. u Vašvaru, koji je zaprepastio svijet. Skandal nije bio samo u tome što se car Leopold usprkos pobjedi vlastitih i savezničkih trupa Turcima obvezao na plaćanje odštete u visini od 200 tisuća forinti, na mir od dvadeset godina i na održanje postojećih granica prije ratnog stanja, nego u tome što je car Leopold napustio od saveznika podržavan princip ofenzivnog rata i što je prekršio obećanje dano (1655. g.) pri izboru za hrvatsko-ugarskog kralja da će u toku svoga kraljevanja istjerati Osmanlije iz zemlje. Tragična smrt Nikole Zrinskog 1664.g., bez obzira koji joj je bio uzrok, ostala je obavita tajnom, i bila je velik udarac za saveznike i za protuturski savez u Europi. Indiferentizam koji je zavladao umornom Europom, poslije vjerskih ratova i Westfalskog mira 1648.g., nacionalno buđenje, dominantan utjecaj države sa centralističkim tendencijama, postali su osnovna obilježja duhovne i političke stvarnosti Europe druge polovine 17. stoljeća. Europi se i dalje nametao imperativ da se oslobodi turske prisutnosti. Iznimka je, međutim, bila ondašnja Austrija, koja je u ravnoteži sila, u tobožnjoj "mirnoj" prisutnosti Turaka nalazila svoj "raison d'être", s tendencijom da joj pripojena kraljevstva služe kao obrambeni vojno organizirani pojas, podložan centralnoj upravi.

Poslije smrti brata Nikole, a u okolnostima već sklopljenog Vašvarskog mira, Petar Zrinski pošao je bratovima stopama, ali u mnogo složenijoj situaciji. Pokretanje ofenzivnog rata protiv Turaka bilo je znatno otežano nakon što je car Leopold sklopio mir s Turcima na 20 godina. Osim toga, car Leopold i njegova kamarila radili su ne samo na blokiranju politike Zrinskih već i na razbijanju Međunarodne protuturske koalicije europskih zemalja. Knez izbornik Ivan Filip upro je u toku 1663.-1664. g. sve sile da se učvrsti Koalicija i organiziraju vojne akcije. U Regensburgu je održao Savjet angažiranih zemalja i uglednih ličnosti na kojem je prisustvovao i Petar Zrinski. Početkom 1664.g. poslao je vojne proglase, a utvrđena je tom prilikom pomoć potrebna za rat s Turcima u novcu, oružju i ljudstvu. O svemu je bio obaviješten i car Leopold. Njemu nikako nije išlo u račun angažiranje europske Koalicije, naročito "Rajnskog saveza" na čelu s Ivanom Filipom, kao i angažman Francuske, Luja XIV, i hrvatsko-ugarskih dostojanstvenika. Štoviše, car Leopold je na svaki način sprečavao kontakte među saveznicima, branio je regrutiranje vojske u zemlji, oduzeo iz ruku ugarskog palatina pravo odlučivanja o vojnim akcijama i povjerio strategiju ratovanja posebnom vijeću bližih savjetnika (npr. Montecucoli) u Beču. Pod svaku cijenu nastojao je održati mir s Turcima, što mu je i uspelo. Nakon smrti Nikole Petar Zrinski je imenovan 1665.g. banom Hrvatske, ali su njegove akcije bile potpuno zakočene, njegove veze s knezom izbornikom Ivanom Filipom onemogućene, tako da je Petar morao angažirati svoju suprugu Katarinu u mnogim diplomatskim pregovorima. Leopold je osim toga uspio postići nagodbu s francuskim kraljem Lujom XIV. u pogledu španjolske baštine i time ga politički ukloniti iz Koalicije. To je rezultiralo otkazivanjem svake pomoći Francuske banu Petru Zrinskom te je nastupio prekid veza koje su značile veoma mnogo u vodenju protuturskog rata. Iako je Petar Zrinski sačuvao još uvijek brojne saveznike i osobna prijateljstva, nezainteresiranost Venecije bila je još jedan faktor koji je utjecao na slabljenje koalicije

i mogućnost protuturske akcije na moru. Pregovori s Turskom ostali su za Petra jedina šansa u času kad se politička situacija u Europi vratila na stare položaje stagnacije. U međuvremenu je i Turska ojačala jer je sklopila povoljan mir koji joj je omogućio pobjedu u ratu s Venecijom i dobivanje Krete.⁸

Vraćanje na staro stanje, uz sistematsku djelatnost Bečkog dvora na oduzimanje samostalnosti Ugarskoj i Hrvatskoj, značilo je da je Hrvatska bila suočena s beskrupuloznom politikom i da su "ostaci ostataka Hrvatskog kraljevstva" bili prepušteni na milost i nemilost zavojevača s istoka i zapada, u okviru međunarodnih nadmetanja velikih sila. Za Hrvatsku i njenog bana Petra Zrinskog nije bilo drugog izlaza nego pokušati pregovarati s Turskom, a kad to nije uspjelo, onda se nadati, da će car Leopold možda promijeniti svoj stav pred razumnim argumentima europske Koalicije. Leopold je znao za Petrove nakane, bilo kad se radilo o njegovom oslonu na Tursku, bilo kad se radilo o dogovorima s protuturskim saveznicima. Ipak, car se bojao i utekao se prevari. Uputio je Petru Zrinskom poziv da kao carev savjetnik dođe u Beč, gdje će se tobože utvrditi strategija rata s Turcima. Ta nada u obnovu ofenzivnog rata protiv Turaka, a to je značilo izbjavljenje Hrvatske i osiguranje njene slobode i državnosti, vodila je bana Petra Zrinskog i Frana Krste Frankopana u Beč. Hapšenje bana Petra Zrinskog i Frana Krste Frankopana po dolasku u Beč i monstr-proces pred stranim, austrijskim, državnim sucima, završio je okrutnim odsjecanjem njihovih glava 1671.g. u Bečkom Novom Mjestu.⁹

Sagledano u kontekstu zbivanja unutar političke i vojne konstelacije u Europi, borba Zrinskih i Frankopana velika je borba za hrvatsku samostalnost i državnost, i to razumno i svestrano vođena borba. Hrvatska je tada bila pred dilemom ili iskrvariti i umrijeti, ili se osloboditi, a to je bila ne samo deviza nego i politika njenog bana Petra Zrinskog – "VINCERE AUT MORI!"

Borba Zrinskih i Frankopana usjekla se u srce naroda za sva vremena. Narod je shvatio o kojoj se borbi radi i za koje vrednote se valja boriti. Zato su ostali živjeti principi Zrinskih i Frankopana, a s njima i oni sami, do današnjeg dana.

Fran Krsto Frankopan to je kao pjesnik izrazio riječima:

NAVIK ON ŽIVI KI ZGINE POŠTENO!

SAŽETAK

Sagledano u kontekstu zbivanja unutar političke i vojne konstelacije u Europi, borba Zrinskih i Frankopana velika je borba za hrvatsku samostalnost i državnost, i to razumno i svestrano vođena borba. Hrvatska je tada bila pred dilemom ili iskrvariti i umrijeti, ili se osloboditi, a to je bila ne samo deviza nego i politika njenog bana Petra Zrinskog – "VINCERE AUT MORI!"

Borba Zrinskih i Frankopana usjekla se u srce naroda za sva vremena. Narod je shvatio o kojoj se borbi radi i za koje vrednote se valja boriti. Zato su ostali živjeti principi Zrinskih i Frankopana, a s njima i oni sami, do današnjeg dana.

SUMMARY

Within the context of events inside the political and military constellation in Europe, the fight between the Zrinski and the Frankopans is a great fight for Croatian independence and statehood, one reasonably and comprehensively led. Croatia was then facing a dilemma: to bleed out and die or fight free, which also represented the motto and politics of its civil governor, ban Petar Zrinski – “VINCERE AUT MORI”

The fight of the Zrinskis and the Frankopans has been deeply embedded in people's heart forever. The people realized what kind of battle it was and what values one had to fight for. That's why the principles of the Zrinskis and the Frankopans have been alive up to the present day.

BILJEŠKE

¹ F. Šišić, Posljednji Zrinski i Frankopani na braniku domovine, u knjizi “Posljednji Zrinski i Frankopani”, Zagreb 1908., str. 9-124; Isti, Zavjera Zrinsko-Frankopanska (1664.-1671.), Zagreb 1926.², str. 3-137; M. Kurelac, Poslije 320 godina, u istoj knjizi, Zagreb 1971., str. 139-170.

² M. Kombač, Povijest hrvatske književnosti do narodnog preporoda, Zagreb 1961.², str. 213.

³ V. Foretić, Povijest Dubrovnika do 1808., knj. II, Zagreb 1980., str. 7-150.

⁴ V. Menčetić, Trublja slovinska, u Zborniku stihova XVII. stoljeća, Pet stoljeća hrvatske književnosti, knj. 10, Zagreb 1967., str. 127-128, 137-140.

⁵ I. Lučić-Lucius, Predgovor i uvod u djelo De Regno Dalmatiae et Croatiae, izd. kao prilog radnji: M. Kurelac, Lučićev autograf djela “De Regno Dalmatiae et Croatiae” u Vatikanskoj biblioteci i drugi novootkriveni Lučićevi rukopisi, u Zbornik Historijskog instituta JAZU, vol. VI, Zagreb 1969., str. 162-163.

⁶ M. Kurelac, “Illiricum hodiernum” Ivana Lučića i ban Petar Zrinski, Zbornik Historijskog instituta JAZU, Zagreb 1969., str. 143-154; Isti, Prilozi Ivana Luciusa-Lučića povijesti roda Zrinskih i njegove veze s banom Petrom Zrinskim, u Zbornik Historijskog instituta JAZU, vol. 8, Zagreb 1977., str. 101-132; Isti, u knjizi “I. Lučić-Lucius, O kraljevstvu Dalmacije i Hrvatske”, sv. I, Zagreb 1986., str. 360-361.

⁷ A.R. Varkonyi, La coalition internationale contra les Turcs et la politique étrangère hongroise en 1663-1664, “Studia historica Academiae Scientiarum Hungaricae”, vol. 102. Budapest 1975., str. 31 M. Kurelac, Poslije 320 godina, str. 139-140.

⁸ M. Kurelac, Poslije 320 godina... v. bilj. 1. i 7.

⁹ Isti, v. bilj. 1, 7 i 8.

Primljeno: 1997-3-6